

Kunfi Zsigmond időszerűtlen aktualitása

2001 OKTÓBER 1.

Csillogó tehetségű és műveltségű, bámulatosan széles látókörű és intelligenciájú, pedagógiai éthosszal, népművelői, művelődéspolitikusi szenvedéllyel „megáldott” és „megvert”, érzékeny, vívódó alkatú egyénisége egy progresszív szellemiségű nagy értelmiségi generációnak a 20. század elején: Kunfi Zsigmond.

Kunfi Zsigmond időszerűtlen aktualitása*

Csillogó tehetségű és műveltségű, bámulatosan széles látókörű és intelligenciájú, pedagógiai éthosszal, népművelői, művelődéspolitikusi szenvedéllyel “megáldott” és “megvert”, érzékeny, vívódó alkatú egyénisége egy progresszív szellemiségű nagy értelmiségi generációnak: Kunfi Zsigmond.

Annak a nemzedéknek a tagja, amelyik éppen száz éve, a 20. század legelején tűnik fel szinte a semmiből és robban be a magyar szellemi életbe, hogy radikálisan átalakítsa, modernizálja, európaibbá, *vagyis* korszerűen nemzetivé formálja át a hazai tudomány, művészet, oktatásügy, filozófia, közmorál, irodalom és nem utolsósorban a társadalompolitikai gondolkodás világát. Vagy legalábbis: hogy kísérletet tegyen rá. Szuverén egyéniségek és alkotók, akik ugyanakkor lázasan figyeltek egymásra és a társadalmi mozgásokra; intenzív kölcsönhatásban, együttműködésben és vitában voltak a kor politikai tendenciáival, szorosabb-lazább szövetségben az antifeudális polgárosodás, a liberális demokrácia, a szocializmus értékei és távlatai iránt elkötelezett csoportosulásokkal.

Ady Endre, Babits Mihály, Bartók Béla, Csontváry Kosztka Tivadar, Ferenczi Sándor, Fülep Lajos, Hauser Arnold, Ignóty, Jászi Oszkár, Kodály Zoltán, Kosztolányi Dezső, Lukács György, Mannheim Károly, Móricz Zsigmond, a *Nyolcak* festőcsoport, Polányi Károly, Sinkó Ervin, Szabó Ervin és sokan mások – hol bensőségebb, hol lazább, hol konfliktusosabb emberi viszonyokba szövődő – generációja ez. Joggal nevezi őket a lezárult 20. század tudományos önismerete “a *második reformnemzedék*”-nek¹: egy – forradalmi nagyságrendű, illetve egy sejtetően erőszakos, véres forradalmat elhárítani, megelőzni akaró – sorsfordító társadalmi, gazdasági és szellemi, tehát nemzeti “reform” volt munkásságuk értelme. Ma már felelősen állíthatjuk: egy történelmi távlatú *kultúraváltás* ígéretét is felmutatták maradandó életművükön. S mivel a reformot nem sikerült kivívni, némelyikük – hosszabb-rövidebb ideig – cselekvő részt vállalt a tényleges forradalmakban is, hogy azután emiatt el kelljen viselniük a büntelen “bűnhődést” és a megbélyegzést is.

Feltűnő a csend ekörül az egész progresszív nemzedék körül az 1990-es évek végén és a millenniumi forduló idején. Persze ma “érthető” a szemérmes vagy fölényes hallgatás – különösen a magyar szellemi életnek a kormányzati politika által alakított, befolyásolt övezetében. Ez a 20. század eleji nemzedék ugyanis olyan eszmékkel, mozgalmakkal rokonszenvezett, tagjai olyanoknak voltak kreatív alkotóegyénségei és cselekvő képviselői (demokratikus polgári liberalizmus, polgári és plebejus radikalizmus, szocializmus, anarchizmus és kommunizmus), amelyeket a mindenkor uralkodó konzervatív, magukat keresztény-nemzetiként minősítő kurzusok és jobboldali radikális “csendestársaik” vagy nyílt szövetségeseik *nemzetietlenné, idegenekké* vagy legalábbis “*idegenszerű*”-ekként utasítanak el, sőt bélyegeznek meg. Adyék “nyugatos” hevületű (de nem nyugatmajmoló, hanem nagyon is patrióta) generációja – ha egyénileg más-más hőfokon s direktséggel is – szenvedélyesen támadta az állam még erős hazai félfudális-rendi bástyáit, az úri mentalitás formális és informális intézményeit, a lelkiismereti, a sajtó- és a kulturális szabadság korlátait, a korai, nyers kapitalizmus brutalitását, az egyházak és az állam

összefonódását s nem utolsósorban az akkori ezredfordulós ünnepségek harsány, önáltató, az egész nemzetet manipuláló külsőségeit. Ez utóbbiakért – túl az állami ünnepségek természetes dimenzióin – a polgári átalakulásban ellenérdekelt “állagvédő” nagybirtokos, egyházi, illetve dzsentri csoportok primer agrárius, konzervatív, sőt olykor egyenesen sovén erői voltak a fő felelősök.

Hadd utaljunk csupán Ady Endrének *A magyar Ugar-on* “kivirágzó” költészetére és publicisztikájára, például az *Ismeretlen Korvin kódex margójára* című két részes esszéjére. Ez a talányos-szép írás, amelyet Vezér Erzsébet joggal nevez “a magyar nemzeti önismeret egyik legművészebb dokumentumá”-nak², a modern kultúrállam megteremtésének reményét és akarását szegezi szembe azzal a korabeli világgal, amelyben a Kelet és Nyugat közötti hídnak hazudják a “komp-országot”, amelyben “turulok kerengenek a levegőben, nyílzáport lőnek a Nap felé”, hogy leplezhessék aényt: “hogyan néhány Fáraóé ez az ország, hogy szennyes állati létben tartják a milliokat”, miközben “tízezer ember előreszaladt, európaivá lett idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban”. A pöffeszkedő műveletlenséggel, a “Nagy Humbug”-ként leleplezett “Pusztaszer”-kultusszal a nemzeti múlt reális és kreatív szemléletét, a kulturáltság és demokrácia jövöképét állítja szembe a költő.³

Adyék republikánus, európai hazafias, demokratikus szellemiségű, radikálisan társadalomkritikus nemzedéke már csak azért sem lehet széles hivatkozási alap 1999–2001 Magyarországon, mivel itt éppen az egykori progresszív generáció “fő ellenfele” (bár kétségtelenül méltó ellenfele), gróf Tisza István a hivatalos példakép. Olyannyira, hogy 2000. október 31-én – történetesen aznap, amikor mégiscsak az őszirózsás forradalom, a megszülető (bár még nem deklarált) köztársaság és Károlyi Mihály, a másik gróf a nemzeti közmegelemlkezés tárgya – a miniszterelnök, ideologikus kampány keretében, Tisza István szobrát avatja. (S nem hangzik el kormányzati álláspont arról, hogy Károlyi szobrát viszont festékekkel leöntve gyalázzák meg.) Kétségtelen: október 31. a Tisza elleni merénylet napja is, s történelmi távlatból – miként a legújabb tudományos értékelések és viták is utalnak erre – nem tagadható meg tőle a dualista rendszer parlamentarizmusával kapcsolatos nem egy érdem. Mindazonáltal ha az első világháborúba való belépésben nem terheli is közvetlen bűn, aligha cáfolható súlyos felelőssége azokért a társadalmi-politikai viszonyokért és számos stratégiai és taktikai döntésért, amelyeknek szinte törvényszerű következménye lett a háborús szerepvállalás, majd az ország és az állam összeomlása. S ami miatt az Adyék véleményében és az őszirózsás forradalomban testet öltő kortársi “kritika” (ha nem is a halálos kimenetelű merénylet) mégiscsak történelmi jogosultsággal bír.

Ha ma “nem időszerű” általában ez a század eleji progresszív vonulat, különösen igaz ez azokra, akik közülük egyenesen *szocialistának vallották magukat*; azokra, akik a Marx Károly és eszmetársainak értékelve, a munkásosztály politikai, szociális és kulturális felemeléséért vívott harc iránt voltak szenvedélyesen elkötelezettek. Közéjük tartozott Kunfi Zsigmond is, aki tanári és tudósi pályakezdése után a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyik vezetőjévé emelkedett, majd, ha súlyos vívódások árán is, de szerepet vállalt 1918–1919 forradalmi periódusában és kormányaiban. S aki 1919 őszén után a kényszerű emigrációban, a kommunista politikát elutasítva, a szociáldemokraták szervezetein belüli éles viták közepette is hitelesen őrizte humanista baloldaliságát, patrióta internacionalizmusát, a jobboldali-szélsőjobboldali kurzust radikálisan bíráló, leleplező demokratikus szocialista meggyőződését.

Kunfi és eszmetársai többnyire csak szitokszavak kíséretében szerepelnek a mindenkori konzervatív, jobboldali sajtóban és médiában. A *Magyar művelődéstörténet* legújabb egyetemi tankönyve még a nevét sem említi.⁴ Születésének 120. évfordulóján szinte senki

nem emlékezett meg (még polemikus megközelítésből sem) alakjáról és a századelő nemzeti művelődésében vitathatatlan értéket képviselő munkásságáról. Igen, *Kunfi a "hivatalos Magyarországnak"* ma nem nagyon kell. Azaz nagyon *nem kell*, hiszen töprengései, megfogalmazásai, álláspontjai feltűnően sok kérdésben aktuálisak, sőt érvényesek 80–100 év után is.

Bőségesen szemelgethetnénk írásából; olykor egyenesen beleborzong a kései olvasó, mennyire "rólunk szólnak" Kunfi egykori mondatai. Újra igaz például – általában és számos konkrét tünetében is –, hogy "a kapitalizmus most vonul be Magyarországra".⁵ Egy nagy és ellentmondásos modernizációs felzárkózási kísérlet tanúja, résztvevője és kritikusa volt Kunfi: hazánkban ez a folyamat egy olyan birodalom keretei között s egy olyan félféudális uralkodó elit "védernyője" alatt realizálódott, amely nem akarta tudomásul venni az emberi, a polgári és a nemzetiségi szabadságjogok követelményeit. S éppen ez vezetett a belső társadalmi, illetve a közép-európai konfliktusok kiéleződéséhez, majd robbanásához. Szinte revelálóan "friss" élmény olvasni Kunfinak a balkáni, ezen belül a szerb kérdéssel, illetve az első világháborúba torkolló nemzetközi folyamatokkal kapcsolatos írásait.⁶ Miként azokat a fejtegetéseit is, amelyekkel elutasítja a valójában német birodalmi érdekeket kifejező, konzervatív, autoriter Naumann-féle *Mitteleuropa-tervet* vagy azt az illúziót, hogy az államnagyság növekedése, netalán "az államok egyre szélesebb körre kiterjedő integrációja" eleve ellensúlya lehetne a nacionalizmusok háborús tobzódásának. Nem lehet s nem is szabad egyenes vonalat húzni, erőltetett analógiát képezni Kunfi akkori "Közép–Európa-ellenessége" valamint a mostani globalizáció és európai integráció tényleges (akár súlyos) dilemmái, s még kevésbé romantikus nacionalista elutasítói között. Ám Kunfi szempontja ma is mérlegelendő: "Szerintem a demokrácia számára nem az államok földrajzi határainak, hanem az osztályok hatalmi viszonyainak eltolódása és változása a döntő jelentőségű tény. Figyelmem azért nem annyira Európa földrajzi térképének, mint Európa szociális térképének jövő kialakulására irányul, mert e térkép tényei lesznek a demokratikus politika irányának, céljainak megszabói." Mindazonáltal Kunfi is kívánatosnak, "a demokrácia külpolitikai hadicéljá"-nak tekinti "a nyugati művelődés és demokrácia vezető nemzetekinek egységét, amelyhez haladásunk elért fokánál, Ausztriához és Németországhoz való viszonyunknál fogva mi is odatartoznánk."⁷ Kunfi és társai, a fellendülő demokratikus polgári és paraszti törekvések s főleg a szélesedő munkásmozgalom, a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői éltek a századforduló dualista liberalizmusa által biztosított politikai játéktérrel, de a közviszonyokat nem tekintették adekvátnak sem hazánk lehetőségeivel és objektív érdekeivel, sem az európai haladás ütemével. Ez állította őket szembe az uralkodó elit védekező jellegű állapot-ideológiájával, a nemzetállamra hivatkozó "állagörző" önképével. S ezért lépett fel Kunfi oly erkölcsi következetességgel, már-már harciasan az állami korrupció és a "parlamentáris" kormányzati erőszak ellen. A vérvörös csütörtök, az 1912. május 23-ai – Babits Mihályt is megihlető – monumentális baloldali tüntetés kapcsán elítélte "az államilag engedélyezett rablást és fosztogatást" s kimondta: éppen a parlament működését, az ellenzék tevékenységét megbénító kormányzati politika sérti a deklarált jogrendet, nem pedig a nincstelen és politikai jogok nélküli tömegek törvényre váró "beszéde". "A parlamenti erőszak az anarchia uralmát, a jogrend fennállásának megszüntetését, a törvények uralmának ellenforradalmi úton való hatályon kívül helyezését jelenti. A törvényhozók erőszaka az államesíny", vagyis "a forradalmárok a legalisták, a kormányzók az anarchisták!"⁸ Kunfi itt is, más írásában is élesen támadja a mindezért a fő felelősséget viselő Tisza Istvánt, "aki a magyar alkotmányt szétrombolta és a közszabadságokat sorban elkobozta, aki a faji és társadalmi elnyomáson épült magyar osztályuralomnak talán legtudatosabb és legtipikusabb képviselője."⁹ *A magyar mocsár* című cikkében a fejletlen tőkés viszonyok, a brutális kapitalizálódás megbocsáthatatlan, de szükségképpen tünetcsoportjaként mutatja föl egyrésről az ügyvédi korrupciót, a közhatalom képviselői nem kis részének szemérmetlen mohóságát és

visszaéléseit, valamint másrésről az ún. “cigánybűnözés” elleni harc ürügyén a tömegek előítéleteire rájátszó hatósági manipulációt, bűnbakképző közigazgatási demagógiát. Kunfi közel száz évvel ezelőtti mondatai – mutatis mutandis – ma sem vesztek drámai aktualitásukból: “Szegecs vádbeszédet mond ez a kép arról a társadalomról, amely számtalan mulasztásával, elkapottságával és oktalan fajgyűlöletével társszerző mindazokban a cselekedetekben, amelyekben a cigányok valamely más korszakban élő népnek jelzik magukat. [...] A cigányok nagyfokú kriminalitása, amelynek a dánosi rablógyilkosság csak egyik igen rikító tünete, társadalmi okok velejárója. Egész világuk, erkölcsi és szellemi fogalmaik, cselekedeteik és mulasztásaik a nomád életnek bélyegét viselik homlokukon. [...] Hogy mivé lesz valamely néptörzs vagy társadalmi osztály, ha ki van közösítve a társadalomnak minden életműködéséből, gazdasági, politikai és művelődési munkájából: azt szomorú és gondolkodásra indító módon beszéli el mindenkinek a cigányok életének a dánosi pörből kibontakozó képe.”¹⁰

Meghökkentően aktuális Kunfi hozzászólása ahhoz az eszmecseréhez, amelyet a *Társadalomtudományi Társaság* a népesedés helyzetéről és a népesedéspolitikáról folytatott – a háború viharfelhői alatt.¹¹ A születésszám mindenároni növelését szorgalmazó álláspontokkal szemben az egyéni és társadalmi érdekek lehető összhangjának követelményét hangsúlyozza, s ezért olyan népesedéspolitika mellett érvel, “amely a születési arányszám szabályozását rábizza a természetes ösztönre, ellenben a megszületett emberek közül minél többet igyekszik életben tartani (küzdelem a gyermek- és csecsemőhalandóság ellen), másrészt pedig a megszületett embereket minél tovább iparkodik életben tartani (küzdelem az átlagos életkor meghosszabbításáért). [...] Magyarországon [...] erre a két népesedési rendszabályra nagyobb szükség van, mint a sok születésre, mert Magyarország népesedésének szaporodását nem a kevés születés, hanem a nagy csecsemő- és gyermekhalandóság, valamint az átlagos életkornak a nyugat-európai államokhoz viszonyított alacsonyága idézi elő. Ezek ellen a bajok ellen csak az embervédelem egyetemes rendszerével lehet küzdeni”, köztük is mindenekelőtt a demokrácia eszközeivel.

Elmélyedve Kunfi imponálóan sokoldalú, ugyanakkor lüktetően időszerű textusaiban, hosszan idézhetnénk művelődési vonatkozású elemzéseiből is. Kétségtelen tény, hogy hazánk közoktatási és népművelési helyzete a századelő után fél évszázaddal, az 1960–1970-es évekre – Kunfi eszméitől is ihletetten – gyökeresen megjavult, európai színvonalúvá emelkedett. (Ha persze súlyos ellentmondásokkal, egyenlőtlenségekkel megterhelten is.) Kunfi 1908-as híres oktatásszociológiai tanulmányának, a *Népoktatásunk bűneinek* számos felrúzó tétele és következtetése, mindenekelőtt a korszerű oktatáspolitikai előfeltételének tekintett demokratikus jogállamiság követelése – különösen napjaink kulturális esélyegyenlőtlenségeinek tükrében – ma mégis, továbbra is érvényes. Annál is inkább, mivel “ha az életben ható erők ellentétes irányúak az iskolában hatókkal, akkor az iskola hatása minimális lesz”.¹²

Mindezen túl: mintha a társadalmi, politikai és kulturális életet az 1990-es évek végén elöntő (az államszocializmus idején megsértett egyházak, hívők jóvátételével sem menthető) “újra-klerikalizálódás” idején kezdene ismét aktuálissá válni Kunfinak *az állam és az egyház teljes szétválasztását* követelő század eleji “kultúrharcos” érvelése.¹³ Ami pedig a nyilvánosság és a sajtószabadság “örök” témakörét illeti, Kunfi is kivette részét a századelő ilyen természetű küzdelmeiben. Számos cikke, pamfletje, szocialistaként elmondott felszólalása védi a polgári szabadságjogok eme meghatározó komponensét, többnyire konkrét botrányok, például a *Népszava* hatósági üldözése kapcsán. “A szabad sajtó, a lapok meg nem rettenthető igazmondása az egyetlen mentsvére már Magyarországon a szabadságnak és a jogokért való harcnak. Ezt a szabad sajtót akarja az alkotmányrabló pribékek bandája elnémítani, hogy a temető csöndjében zavartalanul élhessenek mesterségüknek: a szabad lopásnak. [...] Az ő uralmuk és rendszerük csak akkor maradhat fenn, ha az ország nem tudja, hogy mit csinálnak.

Az a zsvány-politika, amely ma úrrá akar lenni a magyar közéletben és Bakonnyá akarja átalakítani a magyar politikát: nem bírja meg a nyilvánosságot, nem bírja meg a meg nem vásárolt lapok bírálatát.”¹⁴

A kormány sajtópolitikája elleni tiltakozás jegyében 1912. szeptember 13-án rendezett sajtógyűlésen, hozzászólásában – a nemzetközi összehasonlítások és a demokrácia-deficit felmutatása nyomán – kijelentette: “a nyilvánosság erejétől” csak “azok félnek, akiknek nincs más erejük, mint a brutális erőszak. A nagyközönség kötelessége a maga agitációjával és áldozatkészségével az üldözött, becsületes sajtó támogatására sietni.”¹⁵ A háborús körülmények között Nyugat-Európában is romló, de ott legalább egyfajta védelmi önszerveződést kiváltó sajtóviszonyokhoz képest a hazai *sajtószabadság* maradék intézményei is veszélybe kerültek, ami miatt Kunfi szintén felemeli a szavát. Elvi meditációra is alkalma nyílik eközben demokrácia, szabadság és nyilvánosság viszonyáról. Nem a háborús uszítást kell elsősorban betiltani – írja. “A szabadsággal való visszaélés elválaszthatatlan a szabadságtól és ezeknek a visszaéléseknek sohasem a zsarnoksághoz való visszatérés, hanem mindig csak a szabadságra való nevelés lehet a gyógyszere. A sajtó értékelése ezen a ponton a politikai világnézet kérdésévé válik: ismeret, érzés és temperamentum szerint ki mire hajlik, a politikai és társadalmi élet nagy alternatívájában melyik párton foglal állást: a Platon bölcsész-uralkodójától, Renan bon tyran-jától várja-e az emberiség előrejutását, vagy pedig a tömegeknek a »jó zsarnok« lelki színvonala felé lassú, de azért mégis szakadatlan felkapaszkodását? Mivel azonban a ma uralkodó hatalmakban csak igen kevés van a platonai bölcsességből és a renani jóságból, de szerfölött sok a pusztá, jelzőtlen zsarnokságból és uralkodásból: azért még ma is, a demokratikus hit legnehezebb megpróbáltatásainak napjaiban is azt gondoljuk, hogy a sajtó bajainak nem a rendszabályozás, hanem csak a szabadság lehet az orvossága. Persze lassan ható, intermittens erejű orvossága. De bele kell nyugodni, hogy nincsen más, és minden más orvosság mélyebb szenvedések kútfeje, mint maga a betegség.”¹⁶ A proletárdiktatúra idején szintén a – mégoly korlátozott – sajtószabadság védelme volt az egyik fő ütközőpont Kunfi és Kun Béla között. Kunfi a hatalom birtokában is komolyan vette a *törvényességet*, az akkori értelemben vett jogállamiságot. A kommunistákkal folytatott 1918 végi, 1919 eleji politikai vitái ellenére is tiltakozott az ő külföldi tartózkodása alatt (a kormány által) végrehajtott letartóztatásuk s mindenféle rendőri brutalitás ellen: “Fontos morális és politikai elv, hogy hatósági közegek letartóztatottakat ne bántalmazhassanak. Az az aggodalom van, hogy egyfelől az üldözésnek ez a módja, másfelől ha a hivatalos hatalmukkal visszaélők megtorlásban nem részesülnek, veszélyeztetni fogja a mostani kedvező helyzetet...”¹⁷ A politikai jogok, mindenekelőtt a széleskörű választójog, az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság kivívásán, biztosításán túl meghonosítandónak érezte Kunfi – a hazánkban akkor még hiányzó – “*demokratikus parlamentarizmus szociálpedagógiai hatékonyságát*” is, azt, amit Bibó István nyomán leginkább érett politikai kultúrának nevezünk. Kunfi szerint ez – egyebek mellett – abban áll, hogy “a saját követeléseket és jelszavakat a szemben álló erők ellenőrzik, hogy a társadalomban ható erőknek mérkőzniük kell egymással, és ezáltal a demokratikus élet nyújtotta szemléleti oktatásban kifejlődik egy érzék: mi lehetséges és mi lehetetlen”, amit a mindenkori hatalom, a kormányzat is tiszteletben tart.¹⁸ Ez jórészt még ma is probléma, sőt az elmúlt években – az új uralkodó elit “jóvoltából”, a jogállamiság álcája alatt elterpeszkedő korrump és kultúrharcos yuppie tekintélyelvűség okán – a *politikai kultúra szintje* riasztóan vissza is esett. Nemcsak Kunfit, de – úgymond – Bibót sem olvassák. S akkor – terjedelmi okokból – még nem is idéztük Kunfinak a marxizmussal, a szocializmussal, a demokratikus és a szocialista stratégia viszonyával foglalkozó írásait, a nemzeti-nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos elemzéseit, az 1918–1919-es forradalmi folyamat egészét – minden tépelődő önkritika és bolsevizmusellenesség mellett is – egységben vállaló, nagyon is “időszerűtlenül” aktuális nézeteit.

Persze mindezekkel az aktuális “üzenetekkel” szemben felvethető, hogy az efféle historizáló idézgetések legföljebb “egy letűnt kor hősenek” a publicisztikus népszerűsítését szolgálhatják, de nem kínálnak belépőt a *Magyar Panteon*ba. Mégis: álságos önmegtartóztatás lenne nem szembesíteni a mával a régebbi korok egyéniségeit és szövegeit, már csak azért is, hiszen e szembesítés nélkül megszakadna a nemzeti önismeret – amúgy is sérülékeny – kontinuitása, a kulturális és történelmi folytonosságtudat. Nem véletlen, hogy a 20-as, 30-as években a “nemzetietlen”-né stigmatizálás jellemezte a kurzusnak a baloldallal kapcsolatos politikai és párt-tevékenységét. A Bethlen–Peyer-paktum előkészítése során született egyik kormányzati tervezet is azt követeli az MSZDP itthoni vezetőségétől, hogy “a nemzeti alapra helyezkedni kívánó szociáldemokrata munkásság lépjen ki hivatalosan és publikálható módon abból a blokkból, amelyet Kunfi, Garami és a bécsi úgynevezett emigráció vezetői dirigálnak”.¹⁹ Nyomósabb érv lehet Kunfi aktualizálásával szemben, hogy mára – úgymond – teljesen elvesztette az időszerűségét Kunfi legfontosabb mondanivalója, *szocializmus-felfogása*; vagyis hogy éppen munkásságának a tengelye tört volna el s ezért az egész életmű az útszélre, más metaforával: zsákutcába sodródott. Hírlik: az új évszázad küszöbén nincs napirenden a tőkés társadalom meghaladásának perspektívája, a magántulajdonosi rendszert fölvaltató demokratikus szocializmus projektje. Bizony, ebben lehet valamelyes igazság; arról nem is beszélve, hányféle szocializmusról volt is szó az elmúlt másfél évszázad során. Az 1989–1990-es rendszerváltó világpolitikai fordulat után valóban újra lehet s újra is kell értékelni a szocializmus(ok) gondolat- és értéktradícióit és még inkább eddigi praxisait. Ez az időszerűtlenné bomlásban realizálódó *ellen-aktualitás* nem csupán a szinte mindenütt elszabadult és az önigazolási mámortól diadalittas jobboldali triumfálással magyarázható; nem csupán a szocializmust is pusztán egy narratívává “szelídítő” posztmodern történelemfelfogás, vagy éppen némelyeknél a személyes életút “bűneit” kompenzáló megtérések és tisztálkodások szindrómája. Továbbá nem csak a kommunizmus és a fasizmus lényegi azonosságát hirdető bűn- és rémtörténetírási teoreémákból levezetett esedékes tanulság. Gigászi horderejű kötelezettsége a szocialista tradíció és távlat újraértékelése azoknak az intellektuális és politikai erőknél is, amelyek a megrendítő bukás után sem tartják eleve zsákutcának vagy/és lezártnak a baloldaliság, a szocializmus történetét, s éppen a történelemfilozófiai távlatú analízis érdekében tekintik elkerülhetetlennek a kritikus szembesülést vele.²⁰

A világ és a társadalmak alapvető megosztottságai, az akár valóságosan, akár ma már “csupán” metaforikusan értett “két osztály” érdekellentétei és konfliktusai – ha gyökeresen átalakulóban vannak is – nem szűntek meg a mostani ezredfordulón, sőt, újraélednek és veszélyesen tovább éleződnek–éleződhetnek. A kizsákmányolás és kizsákmányoltság ma is tény, ha nem vádbizonyíték is az integráció ellen; a perifériára szorultak, a megaláztatottak, kisémmizettek és kirekesztettek sorsa, a szűkebb és tágabb emberi környezet pusztítása pedig végképp nem ad felhatalmazást semmilyen elitista belenyugvásra *a mai mainstream közbeszéd “teleológiájába”* – a világ és Európa gyorsuló gazdasági-pénzügyi egységesülése, a kétarcú globalizáció és információs társadalom időszámítása idején sem.

A radikális jelszavaktól fűtött bezárkózó, rasszista, Európa-ellenes “megoldások” rossz alternatívái e “szép új világnak”, ezért is oly eleven a kihívás a 21. század elején *a felvilágosodás tradíciójából kibontakozott emancipációs baloldali értékfelfogás, világkép és mozgalom* számára. A szocialista gondolat – minden vélt vagy valódi bűnbeesése, kompromittálódása ellenére – nem korlátozódhat (hogy Karl Mannheim megkülönböztetését használjuk) egy letűnt *ideológia*, de még egy *utópia* szerepére sem. Kunfi Zsigmond e tekintetben is jó médium – ha nem is panácea, modell vagy paradigma – lehet.

Ám vélekedjék bármiként is az olvasó állampolgár a baloldal eszmeköréről, mozgalmáról, értékhozadékáról, hatalmi periódusáról és jövőjéről: a szocialista vonulat és időszak immár lezárt történelem, szerves része nemzeti históriánknak. A hazánkban immár 133 éves múltra

visszatekintő szociáldemokrata mozgalom – belső konfliktusaival, skizmáival együtt – *élő politikai folytonosság* az újkori nyilvánosság hazai történetében. Nemcsak, sőt nem is elsősorban mint egy eszmeiség lenyomatát, történeti képét kell áthagyományoznunk a 21. századra, hanem mindmáig érő múltunk egyik eleven vonulatát. Amely – túl vonzalmakon és választásokon – méltó a megismerésre és az objektív mérlegelésre. Már pusztán azért is, hogy jól értsük, ami *azóta* történt.

A 20. század eleje második reformnemzedékének – Ady emlegette – “két meggyőződése”²¹, a felzárkóztató modernizáció és a nemzeti, demokratikus, szociális felemelkedés kettős követelménye 100 év múltán, újabb rendszerváltozások és világrendszer-fordulatok után is (mutatis mutandis) napirenden van.

Még *ha ma a modernizáció* egyre inkább az európai integráció, a globalizáció, az információs és digitális társadalom kihívását jelenti is elsősorban. Nem szükségképpen a nemzeti lét és kultúra, a tartalmas emberi demokrácia ellenfele, de hogy ne is válhasson azzá, s hogy a szintén globalizálódó veszélyekkel (környezetszennyeződés, éhínség, nemzetközi bűnözés és terrorizmus stb.) szemben hatékony ellenerőt képviseljen, ahhoz össze kell kapcsolni a nemzet és az egyetemes haladás tradícióit, illetve új potenciálját.

Még *ha ma a szocializmus* esélye – különösen mint önálló társadalmi formációé – a népek számára (legalábbis az euroatlanti régióban), illetve sokak meggyőződésében a baloldalon is megkérdőjeleződött, s “legfőljebb” a polgári berendezkedés folyamatos kritikai mozgalmaként tűnik reálisnak. Bár ez a “csak” sem (lenne) kevés, főleg, amikor sokhelyütt még az elemi polgári demokratikus vívmányok is veszélybe kerülnek és a szimbolikus, historizáló politikák kulisszái mögött riasztó jelei vannak a régi-új típusú tekintélyelvű “rendek”, sőt az újfasizmus terjedésének.

Kunfi a nemzeté. Írásos munkássága “emlékeztető” arra, “min törte a fejét egy szocialista Magyarországon”.²² Az életmű ma nem közvetlen útmutató, de friss olvasnivaló, a nemzeti emlékezet és művelődéstörténet méltó fejezete. Mindemellett a baloldali világnézet és éthosz kínzóan eleven mementója.

Jegyzetek

* Részlet az Új Mandátum Könyvkiadónál a *Magyar Panteon* c. sorozatban 2001 őszén megjelenő Kunfi Zsigmond-könyv bevezető tanulmányából. Az eredeti Kunfi-írások idézésekor csak a korabeli megjelenésre hivatkozunk s nem említjük az 1970–1980-as években megjelent válogatások utánközléseit.

¹ Horváth Zoltán: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914). Bp., Gondolat Kiadó, 1974².

² Vezér Erzsébet: Ady Endre élete és pályája. Bp., Gondolat, 1977². 156. p.

³ Modern újraközlése: Agárdi Péter (szerk.): Szöveggyűjtemény a magyar művelődéstörténet tanulmányozásához. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem. 1995., 1997². 274–280. p.

⁴ Agárdi Péter: Magyar vagy “polgári” művelődéstörténet? Kósa László (szerk.): Magyar művelődéstörténet. Bp., Osiris Kiadó, 1998. Mozgó Világ 1999. 10. sz. 38–50. p.

⁵ Kunfi Zsigmond: Fajok és osztályok Magyarországon. Szocializmus 1913-1914. 8. sz. 337-347.p. .

⁶ Kunfi Zsigmond: A balkáni események. Szocializmus 1908–1909. 1. sz. 31–42. p.; Az annexiós válság. Szocializmus 1908–1909. 6. sz. 241–249. p.; A Balkán-kérdés és a szociáldemokrácia. Szocializmus 1909–1910. 7. sz. 331–332. p.; Szocializmus, háború és békés polgár. Szocializmus 1912–1913. 1. sz. 1–12. p.; Veszélyben a Monarchia! A Monarchia külügyi politikája és a Szociáldemokrata Párt. Bp., Népszava, 1913.; A nemzetiségi béke és az osztályharc. Szocializmus 1913–1914. 3. sz. 100–102. p.; Háború és szocializmus. Levéltöredék. Budapest, Népszava Naptár, 1916. 65–69. p.; A nemzeti eszme a háborúban. Szocializmus 1916. 5–6. sz. 241–250. p.; Bevezető Göndör Ferenc: Szerb

szocialisták a háborúban c. könyvéhez. Bp., Népszava, [1917]; A nemzetek önrendelkezési joga. Szocializmus 1918. 2. sz. 65-69. p. stb.

⁷ Kunfi Zsigmond: Közép-Európa. [Előadás és zárászó a Társadalomtudományi Társaság 1916. február 22. és április 2-a között rendezett vitáján.] Huszadik Század 1916. I. kötet 410–428., 525–530. p.

⁸ Kunfi Zsigmond: A tömegek beszéde. Szocializmus 1911–1912. 8. sz. 337–346. p.

⁹ Kunfi Zsigmond: Fajok és osztályok Magyarországon. I. helyen.

¹⁰ Kunfi Zsigmond: A magyar mocsár. Szocializmus 1907–1908. 13. sz. 385–389. p.

¹¹ Madzsar József: A jövő nemzedék védelme és a háború. Huszadik Század 1916. I. 1–22. p.; Kunfi hozzászólása: uott 165. p.

¹² Kunfi Zsigmond: Népoktatásunk bűnei: Népoktatásunk bűnei. Bp., Deutsch Zsigmond és Társa Könyvkereskedése, 1908. /Természet és Társadalom/; faksimilekiadás Zibolen Endre utószavával: Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár, 1984.

¹³ Vö. pl. Kunfi Zsigmond: A francia kultúrharca. Bp., Deutsch Zsigmond és Társa Könyvkereskedése, 1905. /A Huszadik Század könyvtára/; Népoktatásunk bűnei. I. helyen.

¹⁴ Farkas Antal–Kunfi Zsigmond: A cserebogarak halhatatlansága. Népszava 1912. június 11.; In: Szakasits Árpád, Pikay István, Vészi Endre (szerk.): A Népszava szabadságharca. Szemelvények 75 év szocialista sajtójából. Bp., Népszava Könyvkiadó, 1947. 90–93. p.

¹⁵ Sajtógyűlés. Szabadgondolat 1912. 356–357. p.

¹⁶ Kunfi Zsigmond: Sajtóproblémák. Huszadik Század 1917. I. 252–256. p.

¹⁷ Az 1919 eleji minisztertanácsi ülések jegyzőkönyveiből idézi: Köves Rózsa–Erényi Tibor: Kunfi Zsigmond életútja. [Életrajz szövegválogatással.] Bp., Kossuth Kiadó, 1974. 109. p.

¹⁸ Kunfi Zsigmond: A legyőzöttek. A magyar forradalom tizedik évfordulójára. Der Kampf (Bécs), 1928. november, 86–98. p.

¹⁹ Idézi: Köves–Erényi: i. m. 157–158. p.

²⁰ E kérdések közelmúltbeli gazdag vitáiból, értékeléseiből lásd: Vitányi Iván: A szociáldemokrácia jövőképe. Bp., Napvilág Kiadó, 1997.; Szalai Pál: Bibó szocializmusképe ürügyén. Eszmélet 37. sz. [1998] 72–81. p.; Krausz Tamás (szerk.): Rendszerváltás és társadalomkritika. Tanulmányok a kelet-európai átalakulás történetéből. Bp., Napvilág Kiadó, 1998.; Hobsbawm, Eric: A munkásmozgalom évszázada. Múltunk 1999. 4. sz. 249–260. p.; Varga Lajos (főszerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Bp., Napvilág Könyvkiadó, 1999.; Illés László: Üzenet Thermopüléből. Irodalom- és eszmetörténeti tanulmányok a modernitásról, a szociális gondolatról és a globalizációról. Bp., Argumentum, 1999.; Wrigth, Tony: Régi és új szocializmusok. Bp., Napvilág Kiadó, 1999.; Giddens, Anthony: A harmadik út. A szocializmus megújulása. Bp., Agóra Marketing Kft., 1999.; Enzo Traverso, Krausz Tamás [tanulmányai] az Eszmélet 45. számában [2000] 56–121. p.; Furet, François: Egy illúzió múltja. Esszé a 20. század kommunista ideológiájáról. Bp., Európa Kiadó, 2000. /Vö.: Heller Ágnes: “Egy illúzió múltja”. Jegyzetek François Furet történelmi esszéjéhez. Mozgó Világ 1996. 5. sz. 75–82. p.; Almási Miklós: Kratkij kursz – és a szövegmélye. Mozgó Világ 2000. 8. sz. 27–29. p.; Krausz Tamás: Ki “privatizálja” a történelmi múltat? A fasizmus és a kommunizmus összefüggéséről – François Furet titkai. Magyar Hírlap 2000. december 23. 14. p.; Sziklai László: Gondoljuk újra a kommunista ideológiát. Világosság 2001. 4–5. sz. 62–79. p.; Hajdu Tibor: François Furet: Egy illúzió múltja. BUKSZ 2001. 1. sz. 64–68. p.; Mérlegen a XX. század. Válaszok a szerkesztőség körkérdés-sorozatára. [Elsősorban Ágh Attila, Bayer József, Harsányi Iván, Krausz Tamás, Lengyel László és Ormos Mária tanulmányértékű válaszai] Múltunk 2000. 1. sz.; Agárdi Péter: Glosszák a búcsúzó XX. századhoz. Belügyi Szemle 2000. 1.sz. 8–19. p.; Andor László–Galló Béla–Hegyi Gyula:Tíz év után. [Tanulmányok] Bp., Napvilág Kiadó, 2000.; Agárdi Péter: Munkásmozgalom és szocializmus az ezredvégen. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből 2001. évi évkönyve. Bp., Magyar Lajos Alapítvány, 2000. 5–8. p.; Tamás Gáspár Miklós [négy cikke]: Új

osztálypolitika. *Mozgó Világ* 1999. 1. sz., *Levegőt!* *Mozgó Világ* 1999. 5. sz., *Népítélet. Élet és Irodalom* 1999. dec. 22., *Szocdemek. Népszabadság* 2000. ápr. 8.; Márkus Péter: *Globális antikapitalizmus – humanista baloldal – közvetlen demokrácia*. Bp., Baloldali Alternatíva Egyesülés, 2000.; Vitányi Iván: *Mérleg. Itt és most a szociáldemokráciáról*. Bp., Kossuth Kiadó, 2000.; Szabó Miklós: *Rémtörténelem*. *Mozgó Világ* 2000. 8. sz. 21–27. p. Gyertyán Ervin: *Túlvilági utópia helyett evilági eszme*. J. F. Revel könyve kapcsán. *Tekintet* 2001. 2–3. sz. 102–115. p. stb.

²¹ Ady Endre: *Két meggyőződésű emberek*. *Nyugat*, 1911. aug. 1.; In: Ady Endre publicisztikai írásai. Szerk.: Vezér Erzsébet. III. kötet, 1908–1918. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 340–341. p.

²² Kunfi Zsigmond: *Proletárkultúra, proletárművészet*. Bp., Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919.